

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-2-66-43>

УДК 342+34.04

Пеньковська С.М.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ДЕРЖАВНА МОВА В УКРАЇНІ: АНАЛІЗ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Анотація. Проаналізовано регулювання статусу державної мови в Україні за напрямками конституційного регулювання та регулювання в інших законах України. Доведено, що наразі використання української мови як державної не є належним чином урегульованим. Наголошується, що через це відсутні ефективні правові механізми належного захисту державної мови та її популяризації. Тому є необхідність прийняття нової законодавчої бази для унормування використання та захисту української мови як державної. У зв'язку з цим запропоновано напрямки розвитку такого правового регулювання статусу української мови: прийняття закону, який би регулював статус державної мови; встановлення відповідальності за порушення його норм із закріпленням її у відповідних кодексах; створення державних органів зі здійснення державної мовної політики та інші.

Ключові слова: державна мова, статус державної мови, законодавче регулювання, державна мовна політика, використання державної мови.

Penkovska Sofia

Kyiv National Taras Shevchenko University

STATE LANGUAGE IN UKRAINE: ANALYSIS OF LEGISLATIVE REGULATION

Summary. The role and functions of state language as one of the most significant attribute of the state and its sovereignty is explained on the theoretical level. It is proved that state (official) language as the language of front nation in the particular state secured in the legislature realizes the unifying function for nation and many others. On the practical level regulation of the State language status in Ukraine in terms of constitutional regulation and regulation in other laws is analyzed. It is proved that current aspect of the use of Ukrainian language as a state language is not properly regulated in the Ukrainian legislature. The regulation of the use of official language at the level of public life of country is secured in the article 10 of the Constitution of Ukraine. It would be entirely reasonable to mention one specific law on the determination of the bases of regulation of the use of Ukrainian language was adopted in 2012, however, it has not been in force since 2018. This way, currently, this matter is not secured on the legal level sufficiently. It is noted that because of this fact there are no effective legal mechanisms of proper protection of the state language and its popularization in different spheres of life of Ukrainian society. It is obviously that the problem does exist and it cannot be ignored. Therefore, there is the immediate need to adopt new laws to normalize the use of official Ukrainian language and its protection. In this respect the following directions of development of such legal regulation are proposed: adoption of the law of Ukraine on the regulation of use of the state language; the establishment of liability for violation of its rules with fixing it in the relevant codes; the establishment of state agencies for the implementation of state language policy etc.

Keywords: state language, status of state language, legislative regulation, state language policy, use of the state language.

Постановка проблеми. Державна мова в Україні є фактором як націє-, так і державотворення та одним із основних атрибутів держави. Цим і обумовлюється необхідність законодавчого регулювання її статусу та ефективних правових механізмів захисту. Однак наразі українське законодавство не забезпечує відповідного захисту статусу української мови як державної. Зокрема, регламентування передбачене Конституцією України [1], не є достатнім, а, після визнання Закону України «Про засади державної мовної політики» [2] (що, до того ж, належним чином не гарантував статус української мови як державної) неконституційним, утворився своєрідний «правовий вакуум». Ця ситуація призводить до суттєвих порушень використання державної мови у сферах, визначених для обов'язкового використання Конституцією. Проблема посилюється і через відсутність ефективних правових механізмів популяризації української мови як державної, що призводить до зростаючого її занепаду (за даними статистики, лише 46% українців вживають українську [3]), а в перспективі до її витіснення. Тому нагальною є необхід-

ність розроблення належної законодавчої бази для утвердження української мови як державної та дієвих механізмів її захисту. У зв'язку з цим варто розглянути наявні положення з регламентування мовної політики. Детальний аналіз чинного законодавства за використання державної мови потрібний задля подальших розробок законодавчих напрацювань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У практичному та теоретичному аспекті законодавче закріплення статусу державної мови в Україні аналізувалось у працях таких українських вчених як В. Василенко, О. Вишняк, М. Гаврецька, О. Гуцул, В. Дацюк, В. Лизанчук, І. Лопушинський, В. Марковський, Т. Марусик, Х. Олексик, Є. Ткаченко та інших. Міжнародно-правові аспекти закріплення статусу державної мови та регулювання мовної політики мов національних меншин досліджували А. Акшолова, Г. Балмер, Л. Вербицька, Е. Вієтец, К. Заметін, С. Кров, Е. Парера тощо.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Попри попередні спроби розглянути регулювання статусу державної мови

в Україні, досі відсутній комплексний аналіз, що враховує останні зміни в такому регулюванні. Не виокремлено основних прогресивних положень і прогалин законодавчих напрацювань. На такий комплексний розгляд спрямоване це наукове дослідження.

Мета статті – багатоаспектне дослідження правового регулювання статусу державної мови в Україні у законодавчих напрацюваннях та виокремлення основних перспектив такого регулювання. Для цього реалізовані цілі: 1) сформулювати робоче визначення поняття «державна мова» та довести необхідність належного її захисту; 2) проаналізувати, яким є такий захист наразі, тобто розглянути норми, що регламентують порядок використання державної мови в Конституції України та законах; 3) сформулювати напрямки розвитку правового регулювання з метою утвердження державної мови.

Виклад основного матеріалу. Для аналізу державної мови в Україні, передусім, потрібно розглянути поняття державної мови, варіантів якого наукова доктрина подає чимало. У той же час відсутнє єдине усталене формулювання, а з окремими наявними не можна погодитися. Зокрема, О. Копиленко та Л. Мозговий стверджують, що державна мова – «це офіційно визнана обов'язкова мова законодавства, судочинства, діловодства, навчання дітей у школах, офіційних засобах масової інформації тощо» [4]. Подібної думки дотримується Орленко В., визначаючи державну мову із переліченням сфер її обов'язкового використання: «визнано конституцією чи законом основну мову держави, обов'язкову для використання в діловодстві, ..., навчанні» [5].

На наше переконання, формулювання дефініції таким чином все ж є неточним та невичерпним, оскільки, в окремих випадках у перелічених авторами сферах законодавством все ж санкціонована можливість використання іншої мови, а не державної (наприклад, мови національної меншини в культурі та освіті в місцях компактного проживання цих національних меншин, що є гарантуванням права особи на вибір мови здобуття освіти). Окрім того, зазначені визначення не показують властивого державній мові місця в системі атрибутів держави, таким чином не визначаючи належно її роль у державі.

Тому пропонуємо поняття державної мови формулювати як ширше і більш всеохоплююче: «державна мова – один із атрибутів держави, закріплена законодавством мова титульної нації, сфери обов'язкового використання якої визначені Конституцією та законами, для якої державою встановлюється комплекс заходів захисту задня гарантування її статусу».

Дефініція вказує на вагомий роль мови в державотворенні. Така роль обумовлюється, на наш погляд, виконуваними функціями державної мови. Наприклад, Є. Ткаченко зазначає про консолідуючу (мова стає об'єднавчим чинником для населення) [6]. Досить нетипові функції, притаманні державним мовам описує у праці Г. Янковська – громадянсько-набувальну та інструментальну [7]. Проте, на наше переконання, перелічені авторами функції державної мови мають вторинний і похідний характер, у той час як основними вважаємо націєтворчу та державотворчу.

Націєтворча функція державної мови полягає в тому, що через взаємне спілкування частин представників населення однією мовою відбувається формування їхньої спільної ідентичності (ідентичності як приналежності до однієї нації) та їхнє об'єднання. Із націєтворчою функцією державної мови безпосередньо пов'язана державотворча. Остання ґрунтується на тому, що мова є одним із головних атрибутів кожної держави, що у своїй сукупності утворюють державу. Такий атрибут як мова є невід'ємним та обов'язковим. Це обґрунтовується тим, що із втратою єдиної державної мови втрачається одномовний простір у державі, через що, у свою чергу, втрачається національна самоідентифікація, а це призводить до зникнення нації як однієї з основ держави. Таким чином, українська мова, поряд з прапором, гербом і гімном, є атрибутом держави та конституційного ладу. Це визначив у правовій позиції також Конституційний Суд України: «Статус української мови як державної є складовою конституційного ладу держави нарівні з її територією, столицею, державними символами» (Рішення № 1-18/2008) [8].

Зрозуміло, що як невід'ємний атрибут держави державна мова потребує належного закріплення її статусу в законодавстві, оскільки, держава є сильною та незалежною тоді, коли вона здатна належно захистити усі атрибути її суверенного існування. І переходячи до аналізу такого правового регулювання, треба вказати, що окремі науковці схиляються до позиції, що законодавче регулювання в Україні є достатнім. Приміром, А. Потьомкін вказує, що останнє «відповідає загальноприйнятій світовій практиці й узгоджується з відповідними міжнародно-правовими актами» [9]. Ми ж вважаємо, наявні в законодавстві положення, належним чином не утверджують захист функціонування української мови. Доведення цього твердження висвітлюється в наступній частині.

Україна є державою з єдиною державною (офіційною) мовою. Передусім, основні положення відображені в конституційному регулюванні статусу державної мови. В Україні ст. 10 Конституції України визначає: «Державною мовою в Україні є українська мова. Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України» [1]. Ця конституційна норма є лаконічно сформульованою, базою у правовому регулюванні мовної політики та встановлює єдину державну (офіційну) мову на території України. На наш погляд, цю норму Основного Закону доцільно аналізувати у комплексі з Рішенням Конституційного Суду України у Справі № 1-6/99, яке у мотивувальній частині так тлумачить поняття «державна мова»: «українська мова як державна є обов'язковим засобом спілкування на всій території України при здійсненні повноважень органами державної влади та органами місцевого самоврядування (мова актів, роботи, діловодства, документації тощо), а також в інших публічних сферах суспільного життя, які визначаються законом» [10]. Без цього тлумачення розуміння конституційної норми і поняття «державна мова», встановленого ст. 10 Конституції, було б неповним, оскільки не

визначено сфер використання останньої. Таким чином, конституційне регулювання встановлює основи для забезпечення використання української мови як державної.

Однак, як конституційна норма, так і рішення КСУ містять відсилання до закону з необхідністю конкретизації такого регулювання: «Застосування мов в Україні гарантується Конституцією України та визначається законом» (ч. 5 ст. 10 Конституції України) [1]. Таким законом (до визнання неконституційності) в Україні був Закон України «Про засади державної мовної політики» (від 3. 07. 2012 р.).

Ми схилиємося до позиції, що цей Закон не створив умов для утвердження і навіть заперечив націєтворчу та об'єднавчу функції державної мови. Доречно погодитися з Висновком Європейської комісії за демократію через право, що, вказував: «Закон був незбалансований... без вжиття належних заходів для ствердження української мови як державної» [11]. Така оцінка обумовлюється вагомими причинами. По-перше, у Законі містилася норма, що санкціонувала використання регіональних мов замість державної як обов'язкового засобу спілкування у публічних сферах суспільного життя на регіональному рівні, зокрема, в роботі, діловодстві та документації місцевих органів державної влади та органів місцевого самоврядування, у судочинстві. Основною для цього стала норма ч. 3 ст. 7, яка вказує, що регіональні мови застосовуються на рівні з українською (за умови якщо кількість осіб-носіїв регіональної мови на території поширення цієї мови становить 10 відсотків і більше чисельності населення [2]). Проте формулювання «на рівні» у наступних нормах (ч. 2 ст. 10, ст. 11 та ін.) трактується як «замість», тобто передбачається використання регіональної мови без одночасного використання державної: «акти місцевих органів державної влади і органів місцевого самоврядування приймаються державною мовою або цією регіональною мовою» (ч. 2 ст. 10 [2]), що дозволяло не застосовувати державну мову цілком. Норма аналогічного змісту містилася у ч. 1 ст. 14: «за згодою сторін суди можуть здійснювати провадження цією регіональною мовою». Негативним аспектом у цьому є те, що використання регіональних мов поширювалося на всі сфери публічного життя, де повинна була б застосовуватися державна, а саме: «регіональна мова ... використовується ... в роботі місцевих органів державної влади, органів Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування, застосовується і вивчається в державних і комунальних навчальних закладах» (ч. 6 ст. 7 [2]). По суті, це стало санкціонуванням витіснення державної мови зі сфер, визначених для її обов'язкового використання.

У багатьох регіонах термін «регіональна мова» знайшов фактичне відображення в російській мові. Враховуючи дані Всеукраїнського перепису населення від 2001 р. (кількість російськомовного населення перевищує визначені Законом 10% на території 11 областей та в Києві і Севастополі [12]) погодимося із п. 22 висновку Венеціанської комісії: «зрозуміло, що російська мова найвірогідніше відповідатиме 10%-го порогу ... російська буде використовуватись «на рівних» [11]. Тобто

можна зробити висновок, що положення цього Закону за вказуванням про «регіональну мову», фактично, прирівнювали статус російської мови як найбільш поширеної регіональної до статусу державної.

На наш погляд, тут варто довести, чому передбачений законодавством однаковий захист статусу української мови як державної та російської як найпоширенішої регіональної є недоцільним. Це питання є питанням про доцільність введення в державі двох державних (офіційних) мов. Вважаємо, що в будь-якій державі введення другої державної мови є можливим за двох умов: а) достатнього захисту і зміцнення позицій кожної державної мови без надання переваг будь-якій із них на рівні законодавчого регулювання; б) відсутності загрози територіальній цілісності та національній безпеці. Однак сучасні фактичні реалії України показують зворотне: пункт а) не втілюється, оскільки, не розроблено належної та достатньої законодавчої бази для функціонування української мови; пункт б) не реалізується через наявність територіальних претензій з боку сусідньої Російської Федерації та відкритого здійснення цих претензій на Сході України. Тому, на нашу думку, за таких реалій введення другої державної мови не є доцільним і призвело б до занепаду української, так і до посилення сепаратизму в окремих областях. У цьому плані потрібно взяти до уваги негативний досвід Білорусі, де введення другої офіційної мови відбулося за відсутності належного захисту білоруської. Як наслідок після надання російській статусу другої державної в період з 1999 по 2009 рік кількість громадян, які вважають білоруську мову рідною, зменшилася на 20% [13]. Тому для України, задля уникнення такого досвіду, актуальним є посилення позицій єдиної державної мови, а не введення другої офіційної. Таким чином, зрівняння в аналізованому вище Законі регіональних мов у статусі з державною, крім того, що було неконституційним, не мало фактичного підґрунтя та будь-яких причин.

Треба визначити і те, що Закон не передбачив ефективних механізмів популяризації української мови як державної. На наше переконання, це чітко відображено у регулюванні використання мови у сфері інформації і зв'язку, де Закон не визначив обсяг обов'язкового використання державної мови телерадіоорганізаціями. Мовлення могло вестися будь-якою мовою на розсуд телерадіоорганізації, нею ж визначалися «обсяги загальнодержавного, регіонального і місцевого мовлення державною мовою, регіональними мовами» (ч. 3 ст. 24 [2]). Таким чином, санкціонувалася можливість не використовувати українську мову як державну. За відсутності таких обов'язкових обсягів не забезпечувався належний захист державної мови в одній із важливих сфер її використання. У свою чергу, така дерегуляція призвела до тривалого періоду витіснення української мови з телерадіомовлення або, як це визначає І. Полковська «фактичної двомовності» [14, с. 73] (протягом 2012-2016 рр., до внесення відповідних змін до цього закону).

Натомість, «здійснення заходів щодо розвитку, використання і захисту регіональної мови», тобто популяризація регіональної мови (на те-

риторії, де кількість її носіїв становить понад 10%) необґрунтовано визначалася Законом як «обов'язкове для місцевих органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, ..., а також громадян – суб'єктів підприємницької діяльності та фізичних осіб» [2]. На наше переконання, розвиток регіональних мов є необхідною умовою гарантування мовних прав окремих груп населення, проте, не повинен визначатися як зобов'язання. До того ж, не було закріплено жодного зобов'язання сприяти розвитку державної мови.

Зазначимо, багато науковців схиляються до думки, що навіть Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки «Про мови в Українській РСР», що був чинним до 2012 р., захищав позиції державної мови більше, ніж Закон України «Про засади державної мовної політики». Із такою позицією можна погодитися, оскільки, багато норм цього акту встановлювали обов'язкове використання української мови як державної без санкціонування можливості використання будь-яких інших. Зокрема, ст. 11 визначала «мовою роботи, діловодства і документації, а також взаємовідносин державних, партійних, громадських органів, ...» українську [15].

Підсумовуючи аналіз цього Закону України, вважаємо, що 1) його норми суперечать ст. 10 Конституції України, що закріплює українську мову як єдину державну, санкціонуючи перехід в регіонах при веденні діловодства в органах місцевої влади та органах місцевого самоврядування на регіональні мови всупереч Конституції України. Оцінюючи цей закон, вважаємо, ним поставилася під загрозу роль української мови, яку вона повинна відігравати, дієвість статусу державної мови, применшилася її об'єднавча сила через надання захисту на такому ж рівні регіональним мовам. При цьому зазначимо, що оцінки окремих вітчизняних експертів, зокрема, М. Канавець є ще більш різкими, визначаючи закон як такий, що «загрожує не лише стабільності, але й цілісності України» [16, с. 4]. Наразі ж положення цього закону не є чинними у зв'язку з визнанням його неконституційним Рішенням Конституційного Суду України № 2-р/2018 [17] через порушення встановленої Конституцією України процедури його розгляду та прийняття. Тобто на сьогодні можна стверджувати про відсутність необхідного Закону України, який би регулював статус української мови та її використання.

Для більш комплексного аналізу варто розглянути регулювання використання державної мови в інших законах (основні аспекти). Одним із таких аспектів, що впливає на розвиток державної мови, є її використання у сфері освіти її. Закон України «Про освіту» [18] визначає: «1. Мовою освітнього процесу в закладах освіти є державна мова. Держава гарантує кожному громадянину України право на здобуття формальної освіти на всіх рівнях ... державною мовою» (ч. 1 ст. 7). Водночас, на нашу думку, продуманим є регулювання аспекту здобуття освіти і недержавними мовами: передбачена можливість здобуття освіти для осіб-представників національних меншин і корінних народів їхньою рідною мовою на основі утворення окремих груп у цих навчальних закладах, а також через освітні то-

вариства (ст. 7). Такий порядок здобуття освіти недержавною мовою санкціонується «за умови обов'язкового вивчення державної мови» (ст. 20). Таким чином, забезпечується реалізація основоположного права на вільний вибір мови здобуття освіти, і, водночас гарантується вивчення державної мови. Тобто можна стверджувати про наявність належного захисту статусу державної мови в освітній сфері. Водночас, вважаємо, що формулювання «за умови обов'язкового вивчення державної мови» не є чітким та не встановлює достатній обсяг вивчення державної мови, через що потребує конкретизації.

Іншим важливим, на наш погляд, пунктом є законодавче регулювання володіння державною мовою при прийнятті до громадянства, адже питання статусу державної мови і її поширення як однієї з основ ідентичності нації важливе в умовах міграційних процесів. Правове регулювання питання громадянства в Україні, як і в більшості європейських держав, передбачає обов'язкове знання державної мови. Зокрема, ч. 5 ст. 9 Закону України «Про громадянство» [19] серед умов прийняття до громадянства України встановлює: «володіння державною мовою або її розуміння в обсязі, достатньому для спілкування». Ця норма, з одного боку, сприяє утвердженню української мови як державної, а з іншого, вважаємо, формулювання «в обсязі, достатньому для спілкування» не є чітким критерієм і тим рівнем, який можна визначити. У свою чергу, це породжує відсутність об'єктивних критеріїв встановлення факту володіння особою державною мовою, а, фактично, ігнорування реалізації цієї норми при прийнятті особи до громадянства України.

Окремо варто проаналізувати аспект регулювання використання державної мови в телерадіомовленні. Прогресивним стало прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо мови аудіовізуальних (електронних) засобів масової інформації» [20], який, по-перше, визначив, що «телерадіоорганізації здійснюють мовлення державною мовою», а, по-друге, конкретизував таку норму у відповідних вказаних обсягах: «передачі та/або фільми, виконані державною мовою, мають становити не менше 75 відсотків загальної тривалості» для загальнонаціональної та «не менше 60 відсотків» для місцевої категорій мовлення. Окрім захисту української мови, одночасно, були здійснені заходи щодо її популяризації. Це передбачалося прийняттям Закону України «Про державну підтримку кінематографії в Україні», в якому визначалися прогресивні форми державної підтримки кінематографії (надання державної субсидії на виробництво фільму та ін.) [21]. Результатом такого комплексного підходу стало значне поширення українських фільмів: у вітчизняний прокат станом на 12.2017 р. виїшла рекордна на той час кількість українських стрічок – 33.

Вважаємо, при аналізі політики держави в аспекті державної мови недостатнім є розгляд відповідного законодавчого регулювання її використання. Суттєвим аспектом є наявність правових механізмів гарантування її статусу. Одним із ключових таких механізмів є утворення відповідних органів державної влади, що реалізують

державну мовну політику та прямо впливають на ефективність такої політики. У цьому аспекті вважаємо за необхідне виокремити проблему відсутності в Україні на законодавчому рівні положень, які б передбачали створення такого. Це, на нашу думку, негативно позначається на реалізації цієї політики, оскільки неможливо здійснювати контроль за дотриманням мовного законодавства та комплексне і кваліфіковане його вдосконалення за відсутності уповноваженого на це органу. Тільки в окремих аспектах здійснення державної мовної політики покладається на різні центральні органи виконавчої влади, до прикладу, на центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері державної служби (Національне агентство з питань державної служби). Вказаний орган проводить атестацію осіб, які претендують на вступ на державну службу, визначаючи відповідність вимозі вільного володіння державною мовою та в рамках цього розробляє стандарт української мови для державних службовців (передбачає три рівні) [22].

У цілому за доцільне схилитися до думки, що законодавче регулювання в Україні наразі не є достатнім та не відповідає реальній об'єднаної функції державної мови. Водночас, розуміння громадськістю державотворчої ролі української мови сприяє формування нових законодавчих напрацювань. Передусім, ідеться про три Проекти Закону від 2017 р. (№ 5556, № 5569, № 5670). Вважаємо за доцільне положення Проекту Закону № 5670-д «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [23], текст якого прийнято за основу у першому читанні. Перше прогресивне положення – це те, що на відміну від Закону України «Про засади державної мовної політики», не допускається альтернативне використання регіональної мови замість державної (ст. 10). Таким чином, гарантується захист державній мові від витіснення. Водночас, у наступних положеннях Проекту Закону конкретизуються норми щодо кожної сфери. Наприклад, Розділ V проекту Закону встановлює порядок використання державної мови в освіті, визначивши українську як мову освітнього процесу та забезпечивши її вивчення як окремого «обов'язкового предмету» в разі, якщо освітній процес провадиться недержавною мовою тощо. Ця норма, на наше переконання, є значно чіткіше сформульованою порівняно з аналізованим вище положенням про «обов'язкове вивчення української мови», наявним у Законі України «Про освіту» наразі, а за умови подальшої конкретизації та розроблення забезпечила б популяризацію української мови в освітній сфері.

Проте найбільш прогресивними, на наш погляд, є положення, що встановлюють забезпечення стандартів державної мови завдяки створенню відповідних органів. Проект Закону передбачає створення окремого центрального органу виконавчої влади зі здійснення державної мовної політики – Національної комісії із стандартів державної мови. «Завданням Комісії є збереження, розвиток та захист державної мови шляхом встановлення стандартів та методів перевірки рівня володіння державною мовою необхідного для набуття громадянства та зайняття визначе-

них законами України посад» (ст. 40). Очевидними є потенційні позитивні наслідки від утворення та функціонування такої Комісії, наприклад, в аспекті перевірки володіння державною мовою: оскільки, відповідно до ст. 5 ця ж Комісія визначає порядок складання іспиту з української мови та, відповідно, рівні володіння нею, то цей іспит і відповідні рівні суттєво об'єктивізують аналізовану вище норму про «вільне володіння державною мовою» як умову прийняття до громадянства України та у якості вимоги відбору на державну службу. Таким чином, законопроект № 5670-д вважаємо таким, що за умови подальшого законодавчого доопрацювання зможе забезпечити ефективне функціонування та відповідний захист української мови.

Висновки і пропозиції. Отже, державна мова втілює дві основні функції – націєтворчу та державотворчу, що забезпечує єдність нації та функціонування і розвитку держави. З огляду на це, вона потребує законодавчого закріплення відповідного статусу та належного захисту. Відсутність достатнього і необхідного законодавчого регулювання статусу державної мови, яка простежується сьогодні в Україні, ускладнює та сповільнює реалізацію цих основних функцій державної мови та порушує права осіб в Україні (яким відповідно до ст. 10 Конституції України держава повинна була б забезпечити всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України).

Тому, вважаємо, розроблення відповідної законодавчої бази та унормування використання української мови є не тільки необхідним, а й нагальним. Доречним буде запропонувати ефективні правові механізми, спрямовані на належний захист державної мови та її популяризацію. Серед іншого, пропонуємо:

1. Якнайшвидше прийняти закону, що регулюватиме статус державної мови. Оскільки державна мова є одним із атрибутів держави і фактором єдності нації та державотворення, то її статус повинен бути забезпечений належним чином та регулюватися окремим законом. Необхідність такого закону впливає з конституційної норми, яка передбачає, що застосування мов «визначається законом» (ч. 5 ст. 10 Конституції України) і зважаючи на ст. 92 Конституції України, відповідно до якої до сфер, які регулюються виключно законами України, відносить «порядок застосування мов». Такий закон повинен визначати сфери обов'язкового застосування української мови як державної, вимоги вільного володіння українською та коло осіб, на яких такі поширюються, норми щодо захисту державної мови. Він сприятиме реалізації державою таких завдань:

1) захисту державного статусу української мови як мови громадянства України;

2) функціонування державної мови як інструмента об'єднання українського суспільства, засобу зміцнення державної єдності та територіальної цілісності України, її незалежної державності та національної безпеки;

3) застосування української мови як державної на всій території України у всіх сферах суспільного життя;

На наш погляд, у цьому аспекті, доволі прогресивними є положення Проекту Закону № 5670-д «про забезпечення функціонування української мови як державної», текст якого було взято за основу.

2. Створити центральний орган виконавчої влади з реалізації державної мовної політики. Ця інституція (комісія, відомство) повинна постійно здійснювати контроль за дотриманням мовного законодавства та контроль за реалізацією відповідних державних проектів і програм; вносити перевіряти акти владних органів на відповідність законодавству, що регулює правовий статус державної мови; створювати відповідні підзвітні органи, уповноважені ефективно реалізувати державну мовну політику.

3. Утворити консультативно-дорадчу раду з питань державної мовної політики, уповноважену вносити пропозиції та проекти внесення змін щодо забезпечення статусу державної мови, підзвітну Президентові України, включивши до її складу провідних фахівців – представників галузевих інститутів Національної Академії наук України.

4. Передбачити в законодавстві відповідальність за порушення законів, що регулюють питання використання державної мови в Україні, зокрема для посадових осіб, які при виконанні своїх посадових обов'язків використовують як засіб спілкування іншу, не державну мову. Передусім, ідеться про закріплення дисциплінарної та адміністративної відповідальності. В окремих

випадках повинне мати місце притягнення до кримінальної відповідальності: у разі публічного приниження чи зневажання української мови, що є протиправним діянням, яке повинне кваліфікуватися як тотожне нарузі над державними символами України.

5. Розробити та закріпити інші правові механізми популяризації української мови як державної. Вважаємо за доцільне схвалення відповідної Концепції розвитку державної мови з передбаченням у ній положень стосовно підтримки книговидавництва, засобів масової інформації, пісенної продукції українською мовою та мовами національних меншин, що сприяло б поширенню української мови.

Такі кроки, вважаємо, цілком відповідають об'єднавчій функції державної української мови та будуть мати наслідком:

– утвердження української мови як державної на всій території України в усіх публічних сферах суспільного життя, визначених законодавством, а також при здійсненні посадовими особами представницьких функцій;

– належний захист державної мови від витіснення з визначених законодавством сфер суспільного життя, подолання негативних тенденцій двомовності;

Отже, регулювання статусу державної мови в Україні повинне стати пріоритетним напрямком у її становленні як демократичної європейської держави та постійно вдосконалюватися.

Список літератури:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96- ВР / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про засади державної мовної політики: Закон України від 3 липня 2012 р. № 5029-VI / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5029-17>
3. Недержавна незалежна дослідницька організація «Соціологічна група «Рейтинг»». Київ, 2017. URL: <http://ratinggroup.ua/ru/about.html>
4. Кошиленко О.П., Мозговий Л.І. Правознавство. Київ, 2007. 400 с.
5. Орленко В.І. Конституційне право України. Київ, 2011. 156 с.
6. Ткаченко С.В. Конституційно-правове регулювання мовних відносин: порівняльний аспект : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Харків, 2009. 19 с.
7. Янковська Г.В. Сутність поняття «державна мова». Юридична серія. 2004. № 4. С. 107.
8. Рішення Конституційного Суду України від 22.04.2008 р. № 8-рп/08. URL: <http://www.ccu.gov.ua/>
9. Потьомкін А. Українська мова: юридичний статус, проблеми застосування. *Персонал*. 2006. № 1. С. 38.
10. Рішення Конституційного Суду України від 14.12.1999 р. № 10-рп/99. URL: <http://www.ccu.gov.ua/>
11. Висновок Європейської комісії за демократію через право щодо Проекту Закону «Про засади державної мовної політики» від 19.12.2011 № 651 // Бюлетень Венеціанської комісії. 2011. – CDL - AD (2011) 047.
12. Державна служба статистики України. Київ, 2017. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
13. Недокус І.С. Проблеми формування білоруського національної ідентичності в дискурсі західної політичної науки. *Науковий вісник Рівненського державного гуманітарного університету*. 2012. № 9. С. 4.
14. Полховська І.К. Заходи позитивної дискримінації в чинному законодавстві України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 6. С. 73.
15. Про мови в Українській РСР: Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки від 28 жовтня 1989 р. № 8312-XI / Верховна Рада УРСР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/8312-11>
16. Канавець М.В. Нормативно-правове регулювання державної мовної політики в Україні: проблеми та основні виклики у її реалізації. *Публічне адміністрування: теорія та практика*. 2016. № 2(16). С. 4.
17. Рішення Конституційного Суду України від 28.02.2018 р. № 2-п/2018. URL: <http://www.ccu.gov.ua/>
18. Про освіту: Закон України від 5 липня 2017 р. № 2145-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
19. Про громадянство України: Закон України від 18 січня 2001 р. № 2235-III / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2235-14>
20. Про внесення змін до деяких законів України щодо мови аудіовізуальних (електронних) засобів масової інформації: Закон України від 23 травня 2017 р. № 2054-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2054-19>
21. Про державну підтримку кінематографії в Україні: Закон України від 23 березня 2017 р. № 1977-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1977-19>
22. Постанова Кабінету Міністрів України від 26 квітня 2017 року № 301 «Про організацію проведення атестації осіб, які претендують на вступ на державну службу, щодо вільного володіння державною мовою».
23. Проект Закону про забезпечення функціонування української мови як державної від 09.06.2017 № 5670-д. – 2017.

References

1. Konstytuciya Ukrayiny (1996). [The Constitution of Ukraine]. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine, no. 30, art. 141.
2. Zakon Ukrayiny «Pro zasady derzhavnoyi movnoyi polityky» (2012). [The Law of Ukraine "On the Principles of the State Language Policy"]. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine, no. 23, art. 218.
3. Archive of the non-governmental independent research organization "Sociological group" Rating": officer. web-portal of the non-governmental independent research organization "Sociological group "Rating" / Sociological group "Rating". URL: <http://ratinggroup.ua/ru/about.html>
4. Kopilenko O.P., Brain L.I. (2007). Pravoznavstvo [Jurisprudence]. Kyiv. (in Ukrainian)
5. Orlenko V.I. (2011). Konstytucijne pravo Ukrayiny [Constitutional Law of Ukraine]. Kyiv. (in Ukrainian)
6. Tkachenko E.V. (2009) Konstytucijno-pravove reguluvannya movnyx vidnosyn: porivnyalnyj aspekt [Constitutional and legal regulation of linguistic relations]. Kharkiv. (in Ukrainian)
7. Yankovskaya G.V. (2004) Sutnist ponyattya «derzhavna mova» [The essence of the concept of "state language"]. Legal series, vol. 4, no. 1, pp. 107.
8. Decision of the Constitutional Court of Ukraine dated April 22, 2008, no. 8-rp. 08. Officer. site of the Constitutional Court of Ukraine. URL: <http://www.ccu.gov.ua/>
9. Potemkin A. (2006). Ukrayinska mova: yurydychnyj status, problemy zastosuvannya [Ukrainian language: legal status, problems of application]. *Personnel*, vol. 1, pp. 38.
10. Decision of the Constitutional Court of Ukraine of 14.12.1999 No. 10-rp / 99. Officer. site of the Constitutional Court of Ukraine. URL: <http://www.ccu.gov.ua/>
11. Vysnovok Yevropejskoyi komisiiyi za demokratsiyu cherez pravo shhodo Proektu Zakonu «Pro zasady derzhavnoyi movnoyi polityky» (2011). [Conclusion of the European Commission for Democracy through the Law on the Draft Law "On the Principles of the State Language Policy"]. Bulletin of the Venice Commission no. 651, AD 047.
12. Archive of the State Statistics Service of Ukraine [Electronic resource]: officer. Web portal of the State Statistics Service of Ukraine / State Statistics Service of Ukraine, 2001. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
13. Nedokus I.S. (2012). Problemy formuvannya biloruskoyi nacionalnoyi identychnosti v dyskursi zaxidnoyi polityhnoyi nauky [Problems of formation of the Belarusian national identity in the discourse of western political science]. *Scientific herald of Rivne State Humanitarian University*, vol. 9, no. 4, pp. 4.
14. Polkshovskaya I.K. (2018) Zaxody pozytyvnoyi dyskryminaciiyi v chynnomu zakonodavstvi Ukrayiny [Measures of positive discrimination in the current legislation of Ukraine]. *Juridical scientific electronic journal*, vol. 6, pp. 73.
15. Zakon Ukrayinskoyi Radyans' koyi Socialistychnoyi Respubliki «Pro movy v Ukrayinskij RSR» (1989). [Law of the Ukrainian Soviet Socialist Republic "On Languages in the Ukrainian SSR"], Bulletin of the Verkhovna Rada of the Ukrainian SSR, vol. 8312-XI, no. 45.
16. Kanavets M.V. (2016). Normatyvno-pravove reguluvannya derzhavnoyi movnoyi polityky v Ukrayini: problemy ta osnovni vyklyky u yiyi realizaciiyi [Regulatory and legal regulation of the state language policy in Ukraine: problems and main challenges in its implementation]. *Public administration: theory and practice*, vol. 2, pp. 4.
17. Decision of the Constitutional Court of Ukraine dated 28.02.2018 № 2-p / 2018 / Officer. site of the Constitutional Court of Ukraine. URL: <http://www.ccu.gov.ua/>
18. Zakon Ukrayiny «Pro osvitu» (2017) [The Law of Ukraine "On Education"]. Bulletin of the Verkhovna Rada, vol. 38–39, p. 380.
19. Zakon Ukrayiny «Pro gromadyanstvo Ukrayiny» (2001). [The Law of Ukraine "On Citizenship of Ukraine"]. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine, vol. 13, no. 65.
20. Zakon Ukrayiny «Pro vnesennya zmin do deyakyx zakoniv Ukrayiny shhodo movy audiovizualnyx (elektronnyx) zasobiv masovoyi informaciiyi» [Law of Ukraine "On Amendments to Some Laws of Ukraine Concerning the Language of Audiovisual (Electronic) Mass Media"]. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine, vol. 26, no. 298.
21. Zakon Ukrayiny «Pro derzhavnu pidtrymku kinematografiiyi v Ukrayini» (2017). [The Law of Ukraine "On State Support to Cinematography in Ukraine"]. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine, vol. 20, no. 240.
22. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated April 26, 2017, No. 301 "On the organization of certification of persons applying for admission to the civil service, regarding the free possession of the state language".
23. Draft Law on ensuring the functioning of the Ukrainian language as a state from (2017). № 5670-d.